

CZU: 929:378.011.3-051(478)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(180\)2023_06](https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_06)

PROFESORUL NAUM A. NARȚOV (1894–1978) SAU ITINERARUL UNUI ISTORIC AVENTURIER

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Pe baza izvoarelor istorice inedite se prezintă aspecte din biografia privată, didactică și științifică a lui Naum Arianovici Narțov, primul doctor (habilitat) în istorie, profesor universitar din RSS Moldovenească. Având o biografie creată în autonomia moldovenească din stânga Nistrului și o activitate formată în refugiu în anii celui de-al Doilea Război Mondial, protagonistul articolului de față prezenta semnalmentele unui personaj „de perspectivă” în epocă. A activat ca șef al Catedrei de istorie a popoarelor din URSS și al Catedrei de istorie a Moldovei a Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău și ca șef al Secției de istorie a Moldovei la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. A elaborat proiectul primului manual de istorie a Moldovei. Cariera sa a fost însă rapid mușamalizată și compromisă, în mare parte din cauza campaniilor ideologice staliniste ale vremii, a „descoperirii” că „regele e gol” și a factorului subiectiv, care nu a umbrit scenariul profesional al acestui aventurier de epocă.

Cuvinte-cheie: învățământ superior, istorie, activitate didactică, știință, profesor, istoric, Naum Arianovici Narțov, RSS Moldovenească.

PROFESSOR NAUM A. NARTSOV (1894–1978) OR THE ITINERARY OF AN ADVENTUROUS HISTORIAN

On the basis of unpublished historical sources, are presented aspects of the private, didactic and scientific biography of Naum Arianovich Nartsov, the first doctor (habilitated) in history, university professor in the Moldovan SSR. With a biography created in the Moldovan autonomy on the left bank of the Dniester River and an activity formed in refuge during the years of the Second World War, the protagonist of the present article presents the signs of a character „of perspective” at the time. He served as head of the Department of History of the Peoples of the USSR and of the Department of History of Moldavia of the Faculty of History of the Pedagogical Institute in Chisinau and as head of the Department of History of Moldavia at the Institute of History, Language and Literature of the Moldavian Base of the USSR Academy of Sciences. He drafted the first textbook on the history of Moldova. However, his career was quickly covered up and compromised, largely due to the Stalinist ideological campaigns of the time, the „discovery” that „the king is naked” and the subjective factor, which did not overshadow the professional scenario of this epochal adventurer.

Keywords: high education, history, didactic activity, science, professor, historian, Naum Arianovici Narțov, Moldovan RSS.

Preliminarii

Naum Arianovici Narțov urma să fie un reprezentant de vază al istoriografiei sovietice din RSS Moldovenească. Cu un trecut „călit” în travaliul științei sovietice, lustruit în anii celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945 era unicul profesor universitar și doctor (habilitat) în domeniul istoriei din Moldova sovietică. Totuși, cariera acestuia avea să fie rapid mușamalizată și compromisă, în mare parte reieșind din campaniile ideologice staliniste de epocă și a „descoperirii” faptului că „regele este gol”, însă nici factorul subiectiv n-a eclipsat din scenariul acestui aventurier de epocă.

N. A. Narțov: repere biografice

N. A. Narțov s-a născut la 16 octombrie 1894 în satul Berezovka, județul Balta, Podolia, „într-o familie săracă de evrei” [1, f. 4]. În orașul Balta a absolvit studiile medii și cele învățătoarești. În anii 1915–1917 a participat la „războiul imperialist”, în calitate de soldat în Regimentul nr. 46. În timpul Războiului civil din Rusia a fost organizator și comandant al grupurilor de propagandiști împotriva rușilor albi. A făcut parte din organizația sioniste. În 1918 a fost inclus în rândurile Partidului Comunist, din care a fost exclus de trei

ori. În anul 1923, i s-a imputat că a fost menșevic și a fost exclus, reinclus în anul 1925; în 1934 – exclus din cauza „egoismului și carierismului”, apoi reabilitat, iar în 1939 iarăși – eliminat „pentru încălcarea disciplinei de partid și dezertare din organizația de partid din orașul Tiraspol” [2, f. 439].

Spiritul timpului și a spațiului aventurier – de genul „Mișa Iaponcik”, Ostap Bender din „12 scaune” de Ilf și Petrov, „falsul lui Filchinson” [3, ff. 17-20], se pare că a devenit o marcă identitară de epocă, care a penetrat și zona „elitist intelectuală” de sorginte sovietică.

Pare a fi dubioasă informația din unele surse în care se afirmă că Naum A. Națov ar fi absolvit Facultatea de Istorie a Universității din Odesa. Dacă situația corespundea realității, atunci de ce a mai fost nevoit să mai frecventeze cursurile de istorie la alte instituții? [4, p. 353; 5, pp. 22-23]. Până în anul 1930, Naum A. Națov la Balta și Ananiev a desfășurat o „activitate pedagogică și științifică”. Între 20 ianuarie și 27 februarie 1936 a frecventat cursurile Institutului de Istorie a Profesorilor Roșii din Moscova. În anii 1936–1940 a absolvit cu mențiune Institutul Pedagogic de Stat „T. Șevcenko”, specialitatea istorie, la Secția cu frecvență redusă, a activat în cadrul acestei instituții și la Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii sub egida Sovietului Comisarilor Norodnici din RASS Moldovenească (or. Tiraspol). În 1937, Naum A. Națov a încercat să convingă Academia de Științe a URSS despre necesitatea elaborării unei istorii a Moldovei. În calitate de coautori au fost cooptați moscoviții M.V. Serghievski și V.S. Sergheev, leningrădenii B.D. Grekov și V.F. Șîșmariov. Epurările staliniste din anul respectiv au întrerupt realizarea acestui proiect, însăși N. Națov era cât pe ce să fie considerat „naționalist” și „spion străin” [6, p.96]. În 1939 publică o lucrare cu conținut strict propagandistic referitoare la „Lupta pentru Octombrie în Moldova” [7, 45 c.].

Institutul de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii în 1941 a fost evacuat în or. Buguruslan, regiunea Orenburg (RSFS Rusă), iar în octombrie 1944 a revenit la Chișinău. În anii 1941–1945 N.A. Națov a activat în evacuare, în orașul Tașkent, RSS Uzbekă, și a colaborat cu Sectorul de slavistică a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a URSS. Există anumite contradicții în biografia romanțată a lui N.A. Națov în „episodul Tașkent”. La 16 decembrie 1943, Ana Varvarețkaia, delegatul CC al PC (b) M și Sovietului Comisarilor Poporului în RSS Uzbekă solicita autorităților 10 000 de ruble pentru publicarea anunțului de susținere a tezelor de candidat (doctor) în științe a zece cadre didactice moldoveni, care au elaborat teza sub îndrumarea lui Națov [8, pp. 141-142]. Aceasta se întâmpla în contextul în care însăși Națov nu avea susținută teza de doctorat. Or, acest fapt s-a realizat abia peste un an. Astfel, la 3 octombrie 1944 a susținut teza de doctor în istorie cu titlul „Destinele istorice ale Basarabiei și Moldovei” în cadrul Universității de Stat a Asiei Centrale, iar peste un an i s-a acordat titlul de profesor [9, f. 4].

Unicul doctor habilitat și profesor din RSS Moldovenească

Era o performanță unică pentru un fost student la secția cu frecvență redusă a Institutului Pedagogic Moldovenesc din Tiraspol, ca doar după patru ani de zile de la absolvire, în condițiile acerbe ale celui de-al Doilea Război Mondial, să devină doctor (habilitat) în științe, fără a parcurge calea de candidat în științe, și să devină profesor universitar, fără să fi trecut prin treapta de conferențiar (docent). Abilitățile personale de a convinge, de a se impune și de a demonstra tuturor că este „cel mai bun dintre toți” se pare că i-ar fi asigurat un „viitor luminos” în statul sovietic.

Evident, cu un asemenea „palmares bogat”, N. Națov nu avea concurenți în Moldova sovietică, în care intelectualitatea fusese „decapitată” de autoritățile sovietice. În perioada 1945–1947, Naum A. Națov a activat în calitate de șef al Catedrei de istorie a popoarelor URSS a Facultății de Istorie a Institutului Pedagogic din Chișinău [10, f. 151] și în calitate de șef al Secției de istorie a Moldovei de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (din mai 1946) [11, f. 48]. La inițiativa sa, în cadrul Institutului Pedagogic a fost înființată Catedra de istorie a Moldovei, prima în Moldova sovietică [12, p. 192].

Autorul „manualului rebutat”

Anexarea Basarabiei și formarea RSSM în 1940, apoi revenirea acesteia sub dominația sovietică în 1944 au creat condițiile politice necesare pentru extinderea propagandei „moldovenismului de factură transnistreană”

asupra societății basarabene în scopul dezrădăcinării ei etno-naționale. Implementând acest deziderat, conducerea republicană de partid acorda o atenție deosebită elaborării unui manual de istorie a Moldovei, care să expună concepția oficială asupra istoriei naționale. Un rol important în acest sens, evident, l-a avut Naum A. Narțov, având la acel moment cel mai înalt grad științific și titlu didactic în domeniul istoriei la Chișinău.

Încă în anii 1942–1943 s-a lucrat asupra unui studiu intitulat „Șchițe la istoria Moldovei”, care trebuia executat până pe data de 15 septembrie 1943. Ulterior termenul de executare a lucrării a fost transferat pentru anii 1944, 1945, 1946. Autorii acestui proiect erau N. Berezneakov, stabilit în RSSM în 1940, V. Senkevici, necunoscători de limbă română, și N.A. Narțov, singurul cunoscător de limbă română. Lucrarea nu putea fi realizată fără reprezentanții Moscovei, care au desemnat în calitate de coautori pe M. Serghievski și Mavrodin [13, f. 113]. Cei anagați să realizeze această lucrare nu cunoșteau realitățile la care se refereau, se ghidau de prejudecățile propagandistice și ignorau bogata istoriografie românească taxată ca „burgheză”, „șovină”, „naționalistă” și „antimoldovenească”. Or, istoriografia românească reprezentată de nume consacrate Alexandru D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu ș.a., nu le ofereau preținșilor istorici de la Chișinău nicio posibilitate de a nega identitatea românească a moldovenilor din timpurile imemorabile, originea romană a românilor, realitatea relațiilor româno-ruse, legitimitatea istorică a unirii Basarabiei cu România în 1918, precum și caracterul evident ilegal al anexării Basarabiei la Rusia în 1812, apoi la Uniunea Sovietică în 1940 și 1944. Despre aceasta mărturisesc peripețiile lui N. Narțov, unicul istoric mai mult sau mai puțin versat în istoria românilor și care, lucrând cu operele istoricilor români încă din vremea activității sale la Tiraspol, apoi în evacuatie în URSS, a acumulat o serie de materiale care l-au făcut să se considere suficient de justificat pentru a scrie o istorie a Moldovei.

Autoritățile sovietice doreau să fie elaborat un nou program al cursului „Istoria Moldovei” destinat studenților instituțiilor cu profil pedagogic ale RSS Moldovenești, care ar fi reflectat noul spirit de epocă. La 13 noiembrie 1945, proiectul programei pentru „Istoria Moldovei” elaborat de profesorul Narțov a fost discutat în ședința comună a catedrelor de științe sociale: Bazele marxism-leninismului, Istoria popoarelor din URSS, Istoria iniversală și istoria Moldovei ale Institutului Pedagogic de Stat din Chișinău. După anumite propuneri de îmbunătățire programul a fost propus spre aprobare în cadrul ședinței Consiliului științific al Institutului [14, ff. 6-8], ceea ce și s-a realizat peste două zile, programul fiind aprobat și propus Comisariatului Poporului pentru Învățământ [15, ff. 3-5].

În noiembrie 1945, Biroul CC al PC(b) din Moldova a aprobat proiectul unui asemenea program, examinat de Catedra de istorie a popoarelor URSS a Institutului Pedagogic din Chișinău, semnat de șeful Catedrei prof. N.A. Narțov [16, ff. 10-14]. Programul includea subiecte considerate drept teme cardinale în istoria Moldovei: „Etnogeneza poporului moldovenesc”, „Rolul Rusiei de Sud-Est în formarea cnezatului Moldovei”, „Legăturile politice și culturale ale Moldovei cu Ucraina și cu Statul Rus”, „Acapararea teritoriului dintre Nistru, Prut și Dunăre de către turci”, „Reunirea Basarabiei cu Rusia în 1812”. Această formulă urma să justifice pretențiile Rusiei sovietice, apoi URSS asupra Basarabiei. În program, anii 1917–1918 erau reprezentați prin compartimente deosebit de diferențiate și tendențios expuse: „Caracterul burghezo-naționalist și rolul contrarevoluționar al Sfatului Țării”, „Proclamarea puterii sovietice în Moldova”, „Complotul contrarevoluționar împotriva poporului moldovenesc”, „Răpirea Basarabiei – prima intervenție împotriva Rusiei sovietice”, „Lupta poporului moldovenesc împotriva cotropitorilor români” etc. Compartimentul referitor la anii 1918–1940 denumit „Basarabia sub jugul român” era, de asemenea, expus diferențiat cu utilizarea „Basarabia – colonie a României”, „Românizarea Basarabiei”, „Regimul militar polițienesc în Basarabia”, „Totalurile jugului român în Basarabia”. Programul se încheia cu tema „Reunirea poporului moldovenesc și formarea RSSM” [16, ff. 10-14].

Ceea ce nu poate fi trecut însă cu vederea este searbăda bibliografie care trebuia să asigure didactic cursul: articole de ziar scrise de N.A. Narțov, autorul programului, și S.V. Țaranov, secretar al CC(b) din toată Uniunea, precum și unele publicații propagandistice de la Tiraspol, menite să fundamenteze ideologic anexarea Basarabiei la URSS.

Într-o luare de cuvânt (numele vorbitorului nu se precizează) la o consfătuire a directorilor instituțiilor de cercetare științifică din RSSM, din 20–22 noiembrie 1946, cu referire la unele probleme de cercetare realizate sub conducerea lui N. Narțov, se concretiza că acestea sunt consultate și de unii cercetători de la Moscova [17].

Formulările compartimentelor din program au fost preluate în denumirea temelor incluse în planul de lucru al Sectorului de istorie și arheologie ale Institutului de Istorie, Economie, Limbă și Literatură pentru anii 1946–1950 în care un loc aparte îl avea „Manualul de istorie a Moldovei”, care trebuia să fie prezentat la 1 noiembrie 1946 [18, f. 58], precum și cunoscutele „Schițe de Istorie a Moldovei”, pentru anul 1947 [19, ff. 9-25]. Printre lucrările elaborate figurau și câteva titluri ale lui N. Narțov, inclusiv „Destinul istoric al Moldovei” [20, ff. 134-175].

„Războiul intelectualilor”

Între timp, instituțiile în care a fost angajat Narțov l-au supus criticii în presa republicană și pe linie de partid. La 18 august 1946, în „Moldova Socialistă” a fost publicat articolul „Cine împiedică lucrul științific” în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură. Drept replică la insinuările aduse instituției, directorul acesteia, V.M. Senchevici a scos în evidență faptul că este slabă activitatea politică. „Avem patru comuniști la Institut, dintre care unul, tovarășul Narțov, refuză cu încăpățănare să se înregistreze în organizația noastră de partid” [21, ff. 115-122]. Narțov a motivat că „de la primus i-a ars jacheta în care se afla biletul de partid”, iar Slepov, secretarul Comitetului Executiv al Chișinăului, i-a permis să i se elibereze un nou carnet de partid [22, f. 439].

În urma examinării raportului din 10 noiembrie 1946 a lui S. Afteniuc, președintelui Comisiei CC al PC(b)M, care a cercetat activitatea Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice s-a constatat faptul că prof. Narțov nu a pregătit niciun candidat național din rândul angajaților în Sectorul de istorie, atenționându-se că „el nu este în stare să o facă sau nu i se permite să realizeze acest lucru. Pornind de la faptul că, în condițiile dure în care a activat la Tașkent, tovarășul Narțov a făcut față cu succes acestei sarcini, se dovedește că a doua ipoteză este mai mult decât justificată” [23, ff. 126-140]. Despre triumviratul Senchevici (avea planificate nouă teme de cercetare), Berezneakov (avea planificate opt teme de cercetare) și Narțov (avea planificate 11 teme de cercetare) se vorbea că a monopolizat toate subiectele de cercetare a istoriei Moldovei. Or, acest fapt se reflecta în tergiversarea termenului de executare a lucrărilor, cercetarea superficială a faptelor și evenimentelor istorice deja cunoscute, țineau de interesele lor strict profesionale, decât de cele care ar reflecta problemele complexe de istorie, dezechilibre de cercetare a epocilor, fiind preferate perioadele Antică și Evul Mediu, în defavoarea celor Moderne și ale Epocii Contemporane. Nu s-au făcut specializări concrete între specialiști. Aceștia abordau diferite tematici extinse în epoci diferite. Profesorul Narțov, de exemplu, a planificat ca pe parcursul a cinci ani să abordeze trei probleme majore: „Etnogeneza poporului moldovenesc”, „Marea Revoluție Socialistă din Octombrie” și „Istoriografia Moldovei”, precum și o „Schiță despre istoria poporului moldovenesc” și un „Manualul de istorie a Moldovei”. „Or, varietatea aceasta de probleme (ce ținea de Antichitate și Perioada Contemporană) și amploarea lucrărilor în sine pun sub semnul întrebării capacitățile de realizare” [24, ff. 300-311]. Despre atmosfera tensionată din institut s-a discutat la ședința Biroului CC al PC(b)M din 20 noiembrie 1946. Aici a ieșit la iveală conflictul dintre directorul Institutului Senchevici și Narțov, ultimul învinuindu-l pe primul că l-a plagiat. Narțov afirma perfid: „Eu sunt de vină că am un caracter blajin. Iată Senchevici mi-a furat o carte, toți știu despre acest fapt. Când a venit la mine... și m-a întrebat cui aparține această lucrare? Este a Dumneavoastră sau a lui Senchevici, am văzut că deja el a publicat multe și am cedat... Sunt un om singuratic, bătrân, semiorb, am pregătit 50 de coli de autor. Sunt deja recenzii referitoare la manual, pe care noi le-am abordat. Însă atunci când am încercat să vorbesc despre acest manual la Institut, am fost anunțat că CC nu a planificat manualul pentru acest an, dar peste cinci ani. Iată ce mi-a zis directorul: *Exagerați, Naum Arianovici, oare poate fi scris un manual? Are dreptate, deoarece el nu a scris nimic, el a furat totul. Au lucrat 12 oameni pe care eu i-am coordonat, pe baza aceasta am elaborat manualul*” [25, ff. 217, 238-246]. Pe acest fundal tensioant, Senchevici a fost înlocuit în funcția de director de I. D. Cioban, iar argumentele aduse de Narțov despre plagiat se vor întoarce cu efect de bumerang asupra lui.

Din perspectiva cercetărilor științifice, profesorul N.A. Narțov a acumulat o serie de materiale în baza cărora la începutul anului 1947 a finalizat elaborarea manualului de istorie scris în limba rusă [26, ff. 151-163; 27, ff. 173-178]. Fără să-l discute în Institut [28, ff. 168-177, 245-247; 29, ff. 395-398] l-a expedit

spre avizare unor cunoscuți istorici de la Moscova: V. Piceta, A. Udaltov, M. Levcenko, N. Derjavin, A. Pankratova ș.a., care în ansamblu au prezentat recenzii pozitive cu anumite recomandări de a evidenția rolul slavilor și a Rusiei în destinul istoric al „poporului moldovenesc” [30, pp. 523-525]. Bazându-se pe aceste recenzii, N.A. Narțov a transmis manualul la editură, ceea ce a provocat nemulțumirea unor istorici și funcționari de partid. Drept urmare, a fost organizat un articol defăimător publicat în ziarul „Moldova Sovietică” cu denumirea „Cum și ce ne învață profesorul Narțov”, semnat cu pseudonimul „G. Voronov” [31], de fapt, materialul a fost elaborat de istoricul Nikolai Mohov și jurnalistul V. Rugina. Nu excludem că toate aceste activități au fost coordonate din umbră de Senchevici, aflat în „război” cu Narțov. Principala învinuire adusă autorului era că el nu abordează rădăcinile istorice ale „poporului moldovenesc”, deosebite de cele ale românilor și că a preluat ideea din lucrările istoricilor „burghezo-români”. „Epoopea” articolului din oficiosul „Moldova Sovietică” urma să fie abordat la ședința Biroului CC al PC(b)M din 8 octombrie 1947, adunarea fiind însă amânată din cauza că la aceasta nu s-a prezentat Narțov [32, f. 231]. La ședința din 26 noiembrie același an, articolul din ziar a fost considerat unul adecvat situației abordate [33, ff. 140-143].

În continuare, conținutul manualului și personalitatea autorului au devenit obiectul unor critici denigratoare la Plenara XIII a PC(b)M din 27–29 august 1947 [34, ff. 691, 594, 602-603], fiind parte componentă a campaniilor ideologice staliniste unionale îndreptate împotriva „închinăciunii” în fața „istoricilor burghezi” (în cazul nostru, români) și spre condamnarea „cosmopolitismului fără patrie” (învinuire la nivel unional împotriva unor intelectuali de origine evreiască) [35, pp. 134-156]. În cadrul plenarei, la 29 august 1947, Batov, redactorul ziarului „Moldova Sovietică”, a prezentat un discurs amplu în care este criticată activitatea prof. N.A. Narțov privitoare la elaborarea manualului de Istorie a Moldovei și la personalitatea acestui istoric. Raportorul specifica: „Crearea unui manual a istoriei Moldovei nu este opera unei singure persoane. Chiar și savanți marxști reputați nu se angajează să creeze astfel de opere. Ele sunt create pe baza muncii unui colectiv” [36, f. 437].

Concluziile plenare au fost că manualul de istorie a Moldovei nu poate fi elaborat de o singură persoană și că alcătuirea „manualului de istorie a poporului moldovenesc trebuie să aibă în frunte CC al PC(b)M”, urmând să fie reunite eforturile „celor mai buni istorici pentru soluționarea acestei importante sarcini politice” [37, ff. 320-339, 378-381, 455-457].

Importanța ideologică a lucrării respective a fost demonstrată de transferul elaborării ei sub controlul direct al CC al PC(b), prin crearea, la 16 septembrie 1947, a unei comisii din responsabili de partid și de stat, în frunte cu M. Radul, secretar al CC al PC(b)M, secundat de Artiom Lazerev. Urma să se țină cont de recenziile academicienilor Grekov, V. Piceta, N. Derjavin, U. Udaltov, profesorilor A. Pankratova, Adamov și M. Levcenko. La elaborarea manualului trebuia să fie implicați și alți angajați ai Institutului de Istorie, Limbă și Literatură [38, ff. 79-80]. În informația pregătită pentru CC al PC(b)M cu privire la activitatea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură se vorbea despre „perversiunea burghezo-naționalistă din lucrările și prelegerile profesorului Narțov” [39, ff. 53-54]. Despre „manualul rebutat” al lui Narțov s-a discutat aprins și la consfăturile științifico-tehnice ale Bazei Moldovenești [40, ff. 154-168], dar s-a menționat și în notele informative ale direcției Institutului de Istorie, Limbă și Literatură adresate organelor republicane [41, ff. 114-138; 42, f. 159]. Într-o informație succintă privind bilanțul examinării cu expunerea unor observații concrete ale manuscrisului manualului de Istorie a Moldovei, semnat de I. Ceban, directorul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, se conchidea că „dacă prof. Narțov ar fi luat în considerare în timp util remarcile făcute de angajații Institutului nostru, apoi republica ar fi avut, probabil, în prezent, un manual marxist” [43, f. 144].

Mai mult ca atât, în decembrie 1947, arheologul G.D. Smirnov, angajat la Institutul de Arheologie al Academiei de Științe a RSS Ucrainene, invitat să activeze în RSS Moldovenească, a adresat o scrisoare pe numele lui M. Radul, vicedirectorul Bazei Moldovenești, cu privire la unele probleme ce țineau de domeniul cercetărilor arheologice în Moldova și de atitudinea neglijentă a profesorului N.A. Narțov față de aceste cercetări. De altfel, cu diferite ocazii Narțov afirma că cercetările în domeniul arheologiei din cadrul Bazei Moldovenești sunt foarte costisitoare, depășind chiar costurile întregului Institut de Arheologie al Academiei de Științe a URSS. În concluzie, s-a specificat că „Punctul de vedere al prof. Narțov

cu privire la dezvoltarea arheologiei în Moldova mă convinge că sub supravegherea sa directă cercetările arheologice din Moldova nu vor obține niciodată dezvoltarea adecvată spre care tinde știința noastră sovietică” [44, f. 197].

O preocupare permanentă a structurilor ideologice ale CC al PC(b)M a fost trasarea direcțiilor principale în utilizarea istoriei ca instrument de îndoctrinare a societății prin diverse mijloace de propagandă și agitație, iar a instituțiilor abilitate, cu transpunerea lor în domeniul istoriei – elaborarea planurilor concrete pentru realizarea dispozițiilor „directive”. În una din adunările comune de partid ale Bazei Științifice a AȘ a URSS din RSSM și ale Institutului de Istorie și Limbă din 1947 se sublinia „importanța excepțională” a activității ideologice în condițiile specifice ale RSSM. Continuând critica „falsului savant” N. Narțov, raportorul (I.D. Ceban) și-a îndreptat critica împotriva acelor „tovarăși” care considerau „că între știință și politică nu există nimic comun” [45, ff. 5-11]. Ulterior, la o altă adunare de partid, din 7 mai 1948, cercetătorii acestei instituții erau chemați să continue eforturile de a demonstra „temeinicia” stătalității moldovenești și a națiunii moldovenești etc. [46, f. 28].

În plină restructurare și transparență gorbaciovistă, academicianul Artiom Lazarev afirma că „în pofida neajunsurilor semnalate de avize și recenzii, lucrarea lui Narțov dacă ar fi fost publicată în anul 1947 în calitate de manual, chiar și în acest caz lucrarea dată ar fi jucat, fie mahăr temporar, un rol pozitiv, în primul rând, ca una dintre etapele de devenire a istoriografiei sovietice moldovenești și ca primul și deocamdată, singurul manual de istorie pentru studenți, întrucât cu ajutorul lui aceștia ar fi studiat istoria ținutului natal mai ușor decât fără nici un material didactic” [47, pp. 129-130]. Potrivit istoricilor Valeriu Cozma și Adrian Dolghi, „Cazul lui Narțov este un exemplu tipic al imixtiunii organelor politice în viața instituțiilor de învățământ superior. Sfârșitul brusc al carierei sale este legat de concurența dintre tinerii istorici care au plăcut conducătorilor partidului și istoricii consacrați, mai în vârstă. Dornic de afirmare, relativ tânărul Mohov a acționat hotărâtor în discreditarea nu numai a lui Narțov, ci și a lui Senchevici și a altor istorici, construindu-și cariera în mare parte pe criticile aduse acestora. Sfârșitul carierei de istoric a lui Narțov se datorează în parte și faptului că acesta era evreu, din care cauză în 1948 a fost învinuit de rusofobie, devenind, astfel, „șap ispășitor” al antisemitismului existent în cercurile conducătoare sovietice din epoca stalinistă târzie... Ne pare cu atât mai prețios acest manual nepublicat cu cât acesta n-a plăcut regimului, iar plagierile făcute de Narțov din autorii români și germani ar fi contribuit, posibil, la o cunoaștere mai obiectivă a istoriei” [48, p. 46]. Potrivit cercetătoarei Liliana Rotaru, epopeea referitoare la primul manual de istorie a Moldovei și autorul acestuia, Naum A. Narțov, au generat o concurență pe dimensiune profesională generând, totodată, „în subiecte politice în campaniile ideologice, iar autoritățile de partid au obținut o posibilitate în plus pentru a dicta conținuturile științifice și a se implica în activitatea științifico-didactică a instituțiilor de învățământ superior din RSSM” [49, p. LXII].

La aceste aprecieri, ținem să completăm faptul că prin critica acerbă în adresa lui N.A. Narțov urma să fie de învățătură și altor intelectuali din RSSM care ar fi îndrăznit să spună realitatea despre apartenența moldovenilor basarabeni la etnia și limba română.

Drept urmare al acestui „război al intelectualilor din Moldova sovietică”, N.A. Narțov a fost învinuit că nu a pregătit niciun cadru național [50, ff. 222-226; 51, f. 2], fiind destituit din funcția de șef de catedră, i s-a retras dreptul de conducător științific [52, p. 46]. La 31 decembrie 1947, în baza ordinului nr. 1938 semnat de S. Kaftanov, ministrul Învățământului Superior din URSS „Cu privire la neajunsurile, greșelile și falsificările grave în procesul de predare a cursului de Istorie a Moldovei la Institutul Pedagogic din Chișinău și cu privire la măsurile de îmbunătățire a activității Catedrei de istorie a URSS a acestui institut”, profesorul N.A. Narțov a fost învinuit că „n-a asigurat conducerea necesară a Catedrei de istorie a popoarelor URSS și a doctoranzilor, care au admis erori și falsificări burghezo-naționaliste”, fiind înlăturat din funcția de șef de catedră și s-a ordonat „Comisiei Superioare de Atestare să revadă teza de doctor a lui N.A. Națov din punct de vedere al corespunderii ei cu cerințele înaintate față de tezele de doctor” [53, ff. 118-160v]. La 1 iulie 1950, în plenarea Comisiei Superioare de Atestare de la Moscova a fost reconfirmată teza de doctorat susținută pe baza deciziei din 17 martie 1945 a aceleiași instituții [54, f. 13]. Totuși, această „reabilitare” nu i-a permis să activeze în domeniul învățământului superior și al cercetării până la mijlocul anilor 1950, supraviețuind din pensia de invaliditate.

„Reabilitarea”

În iulie 1953 o Comisie guvernamentală a verificat activitatea Filialei Moldovenești a AȘ a URSS în ceea ce privește starea și măsurile de îmbunătățire a activității de cercetare științifică în instituțiile Filialei. Lucrarea lui N. Mohov și V. Rugină „Istoria trivială antimarxistă în lucrările profesorului N. Narțov” a fost considerată ca fiind una elaborată la un nivel metodologic precar și conținând multe erori [55, ff. 166-249].

În contextul destalinizării, la 13 aprilie 1956 a fost posibilă angajarea lui N.A. Narțov în calitate de colaborator științific superior, exercitând funcția de șef al Muzeului de Arheologie din cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. În activitatea sa N.A. Narțov urma „să sistematizeze materialul arheologic, să-l popularizeze și să disemineze știința istorică marxist-leninistă în rândurile populației” [56, ff. 33-34]. A. Odud, secretarul științific al Filialei Moldovenești, specifica că angajarea celor 117 de persoane, inclusiv a lui N. Narțov, pe parcursul anului în cadrul organizației științifice, s-a realizat în scopul de a atrage moldoveni și cunosători de „limbă moldovenească” din republică și din afara ei [57, ff. 26-27].

La 26 aprilie 1956, N.A. Narțov afirma că este autorul a 300 de manuscrise, inclusiv 50 publicate (deși în anexa de publicații științifice au fost prezentate doar titlurile a 33), cu un volum total de 56 de coli de autor [58, f. 7]. Avea publicații în Moldova, Ucraina, Rusia. De fapt, majoritatea lucrărilor erau publicate în presa timpului. Afirma că știe limbi din ramurile slave, germanice și romanice.

N.A. Narțov a activat la Filiala Moldovenească până pe 5 decembrie 1960, atunci când a fost pensionat [59, f. 35; 60, ff. 5-8; 61, ff. 181-182]. A decedat în anul 1978 [4, p. 353; 64, pp. 22-23], fiind înmormântat la Cimitirul Central din Chișinău.

Considerații finale

„Cazul Narțov” scoate în vileag situația precară creată după al Doilea Război Mondial în mediul științific, educațional, intelectual din RSS Moldovenească. A fost un amalgam format de un amatorism al specialiștilor în domeniul științei istorice, mixat cu esență politico-ideologică, de lupte interne la hotarul occidental al Uniunii Sovietice.

Referințe:

1. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM), F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 4.
2. Direcția Generală a Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (infra: DGAOSPRM), F. 51, inv. 5, dos. 14, f. 439.
3. În 1953, membrului PC(b)URSS Filchinson i s-a retras biletul de partid și a fost propus pentru a fi exclus din Institutul de Stat de Medicină din Chișinău deoarece a „mințit partidul și statul”, intrând la Institut cu documente falsificate, ahiziționate pe piața neagră din Odesa. Vezi: DGAOSPRM, F. 276, inv. 54, d. 18, ff. 17-20.
4. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940–2000)* / Red. șt. Boris Vizer, Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2000, p. 353.
5. M. Ciobanu ș.a., *Universitatea de Stat din Tiraspol: la 85 de ani (1930–2015)*, Chișinău: US Tiraspol, 2015, pp. 22-23.
6. NEGRU, Elena. *Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924–1940)*, Chișinău: Prut Internațional, 2003, p. 96.
7. НАРЦОВ, Н. *Борьба за Жовтень на Молдавии: короткий популярный нарис*, Харков: Пролетар, 1939, 45 с.
8. ROTARU, Liliana (ed.), *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM: studiu, documente și materiale*. Vol. I, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, doc. 70, pp. 141-142.
9. AȘCAȘM, F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 4.
10. Arhiva Națională a Republicii Moldova (infra: ANRM), F. 2991, inv. 5, d. 11, f. 51.
11. DGAOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 224, f. 48.
12. DOLGHI, Adrian. *Istorie și politică în comunism (1917–1965)*, Chișinău: Pontos, 2016, p. 192.
13. DGAOSPRM, F. 51, inv. 4, d. 527, f. 113.
14. *Ibidem*, d. 331, ff. 6-8.

15. *Ibidem*, ff. 3-5.
16. *Ibidem*, inv. 5, d. 527, ff. 10-14.
17. *Ibidem*, inv. 4, d. 255.
18. *Ibidem*, inv. 5, d. 527, f. 58.
19. *Ibidem*, f. 64-68; *Ibidem*, inv. 1-5, d. 39, ff. 9-25.
20. *Ibidem*, inv. 5, d. 527, ff. 134-175 (passim).
21. *Ibidem*, inv. 3, d. 32, f. 115-122.
22. *Ibidem*, inv. 5, d. 14, f. 439.
23. *Ibidem*, d. 527, ff. 126-140.
24. *Ibidem*, inv. 4, d. 25, ff. 300-311.
25. *Ibidem*, ff. 217, 238-246.
26. *Ibidem*, inv. 5, dos. 527, ff. 151-163, 242-244.
27. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, dos. 2, ff. 173-178.
28. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 168-177, 245-247.
29. *Ibidem*, d. 14, ff. 395-398.
30. DRAGNEV, Demir; PARASCA, Pavel. *Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice” asupra istoriei noastre naționale*. În: Demir Dragnev, *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române. Studii și materiale*, Chișinău, Cartidact, 2012, pp. 523-525.
31. БОРОХОВ, К. *Как и чему учит профессор Н. Нарцов. Советская Молдавия*, 8 августа 1947, № 155 (965).
32. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 23, f. 231.
33. *Ibidem*, d. 24 (partea I), ff. 140-143.
34. *Ibidem*, d. 14, ff. 691, 594, 602-603.
35. DRAGNEV, Demir; XENOFONTOV, Ion Valer. *Campaniile ideologice staliniste în instituțiile științifice din RSS Moldovenească (1946–1953)*. În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură. Serie nouă. 2018, an XIII (XXIV), nr. 1-2 (103-104), pp. 134-156.
36. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 14, f. 437.
37. *Ibidem*, d. 10, ff. 320-339, 378-381, 455-457.
38. *Ibidem*, d. 23, ff. 79-80.
39. *Ibidem*, d. 534, ff. 53-54.
40. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, d. 2, ff. 154-168.
41. Direcția Generală a Arhivei Naționale a Republicii Moldova (infra: DGANRM), F. P-2848, inv. 10, d. 468, f. 114-138.
42. *Ibidem*, F. 1, inv. 1/1, d. 12, f. 159.
43. *Ibidem*, F. P-2848, inv. 10, d. 468, f. 144.
44. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, f. 197.
45. *Ibidem*, F. 586, inv. 64, d. 1, ff. 5-11.
46. *Ibidem*, d. 5, f. 28.
47. LAZAREV, Artiom *Cum a fost scrisă istoria Moldovei*. În: *Nistru*, nr. 2, 1989, pp. 129-130.
48. COZMA, Valeriu; DOLGHI, Adrian. *Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 2007, p. 46.
49. ROTARU, Liliana (ed. și autorul studiului introductiv), *Sinuozitățile învățământului superior din RSSM în perioada stalinismului târziu (1947–1953). Studii și documente*. Vol. II, Chișinău: Lexon-Prim, 2023, p. LXII.
50. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 222-226.
51. *Ibidem*, inv. 8, d. 398, f. 2.
52. *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940–2000)* / Red. șt. Boris Vizer, Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2000, p. 46.
53. DGANRM, F. 2991, inv. 5, d. 23, ff. 118-160v.
54. AȘCAȘM, F. 1, inv. 3, d. 1252, f. 13.
55. DGANRM, F. P-2848, inv. 10, d. 564, ff. 166-249.
56. AȘCAȘM, F. 1, inv.1/2, d. 30, ff. 33-34.

57. *Ibidem*, ff. 26-27.
58. *Ibidem*, inv. 3, d. 1252, f. 7.
59. *Ibidem*, f. 36.
60. *Ibidem* inv. 1/1, d. 2, f. 5-8.
61. DGAOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, ff. 181-182.
62. CIOBAN, Mitrofan et.al., *Universitatea de Stat din Tirapol: la 85 de ani (1930–2015)*. Chișinău: S.n., 2015, pp. 22-23.

Anexă

Sursă iconografică

Naum Arianovici Narțov

Date despre autori:

Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, consultant științific, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: demir.dragnev@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7152-1634

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5993-1235

Prezentat la 11.12.2023